

ตอนที่ ๑

วิวัฒนาการทะเบียนพล

ข้อ ๑ ความเบื้องต้น

การทะเบียนพล จากการตรวจสอบหลักฐานในสมัยโบราณไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงเป็นลายลักษณ์อักษรหรือมีการบันทึกไว้แต่อย่างใด จะปรากฏเพียงแต่วิธีเกณฑ์บุคคล หรือการนำบุคคลเข้ามารับราชการทหาร กล่าวคือในสมัยโบราณซึ่งก่อนยุคกรุงสุโขทัย ยุคกรุงสุโขทัย ยุคกรุงศรีอยุธยา เป็นการใช้หรือถือเป็นประเพณีที่คนไทยนิยมใช้การบังคับบุคคลเข้ารับราชการทหาร โดยถือเอาวงศ์สกุลเป็นหลักกว่าบิดาเป็นทหาร บุตร หลาน เหล่น ฯลฯ ก็ต้องเป็นทหารตามบิดาด้วย และได้ประพฤติปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัย สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงได้เปลี่ยนแปลงไป ฉะนั้น การทำบัญชีเกี่ยวกับไพร่พล จึงไม่ปรากฏเป็นหลักฐานว่าได้จัดทำไว้อย่างไร เพิ่งจะ มาปรากฏในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีซึ่งครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ.๑๘๕๑ ทรงพระนามว่า **สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ** ได้ทรงจัดการเกี่ยวกับการทหารไว้ดังนี้

๑. **ตั้งทำเนียบยศ** หรือเรียกว่า ทำเนียบศักดิ์ คือตั้งอัตราในกฎหมายว่าบุคคลมียศชั้นใด จะมีที่นาเท่าใด เป็นต้น แต่กำหนดว่าพลเมืองคนหนึ่งจะมีนาได้เพียง ๓๐ ไร่เป็นอย่างมาก ผู้ที่มียศสูงขึ้นไปจะมีนาได้โดยอัตราจำนวนไร่มากขึ้นตามลำดับจนถึงเจ้าพระยามหาเสนาบดีมิได้คนละหมื่นไร่ และพระมหากษัตริย์มีนาได้ ๑ แสนไร่ เป็นอย่างมากที่สุด

๒. **การจัดทำทำเนียบหัวเมือง** คือ จัดให้เมืองเหนือต่างขึ้นตรงต่อพระมหานครกรุงศรีอยุธยา ทำนองเดียวกับหัวเมืองชั้นใน บรรดาเมืองที่อยู่ห่างออกไปก็จัดเป็นเมืองพระยามหานคร เช่น เมืองนครราชสีมา เมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา

๓. **ตั้งทำเนียบหน้าที่กระทรวงทบวงกรม** คือ เอาการแบ่งหน้าที่ราชการ ฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ซึ่งมีมาแต่เดิมนั้น ตั้งเป็นหลักจัดระเบียบกระทรวงทบวงกรมเสียใหม่คือ

ฝ่ายพลเรือน ให้มีอรรคมหาเสนาบดีที่มีสมุหนายก กรมมหาดไทย เป็นหัวหน้าข้าราชการฝ่ายพลเรือน และเอาหัวหน้าพนักงานพลเรือนที่มีประจำพระนครมาแต่ก่อนยกขึ้นเป็นเสนาบดีชั้นรองลงมาในฝ่ายพลเรือนอีก ๔ คน เรียกว่า **“จตุสดมภ์”** มีนามและหน้าที่ดังนี้

- **พระนครบาล** (ขุนเมืองหรือขุนเวียงเดิม) ตำแหน่งบัญชาการรักษาสันติสุขในราชธานี
- **พระธรรมาธิกรณ์** (ขุนวังเดิม) ตำแหน่งบัญชาการในพระราชสำนักและการศาลยุติธรรม
- **พระโกษาธิบดี** (ขุนคลังเดิม) ตำแหน่งบัญชาการคลัง เก็บส่วย รักษาพระราชทรัพย์
- **พระเกษตราธิกร** (ขุนนาเดิม) ตำแหน่ง บัญชาการทำนุบำรุงกสิกรรม สะสม สะเปียง

อาหาร และเก็บอากรอันเกิดแก่การที่ดิน

ฝ่ายทหาร ให้มีอรรคมหาเสนาบดีที่มีสมุหพระกลาโหม เป็นหัวหน้าข้าราชการ มีเสนาบดีเป็นชั้นแม่ทัพประจำการรองลงไป คือ ตำแหน่งสี่ราชเดช และตำแหน่งท้ายน้ำ เป็นแม่ทัพใหญ่ รองลงมา มีนายกองพลทหารช้าง คือ ตำแหน่ง เพทราชา และสุรินทราชา นายกองทหารราบ คือ ตำแหน่ง พิไชยสงคราม รามคำแหง พิไชยชาญฤทธิ วิจิตรรงค์ เป็นต้น

ข้าราชการฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ตลอดจนไพร่พลก็ยังเป็นทหารอยู่ เมื่อมีศึกสงครามก็ต้องไปรบพุ่งกับข้าศึกเหมือนอย่างเดิม

เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นราชโอรสได้เสวยราชสมบัติครองกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ .ศ.๒๐๓๔ ถึง พ .ศ.๒๐๗๒ รวมเวลา ๓๘ ปี พระองค์ได้ทรงจัดการเกี่ยวกับการทหารเพิ่มเติมจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้คือ

๑. ทำตำราพิไชยสงคราม

๒. **ทำสารบาญชี** คือ จัดทำบาญชีรื้อพล จัดระเบียบวิธีเกณฑ์คนเข้ารับราชการทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ให้สามารถเรียกเข้ากองทัพได้ทันทั่วทั้งที่ จัดระเบียบควบคุมผู้คนให้เป็น หมวด กอง และกรมต่าง ๆ ซึ่งการทำสารบาญชีนี้แต่ก่อน ๆ มากลาโหมเป็นพนักงานทำบาญชีฝ่ายทหาร มหาดไทยเป็นพนักงานทำบาญชีฝ่ายพลเรือนแยกย้ายกันอยู่ ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “กรมพระสุรัสวดี” ขึ้นสำหรับทำบาญชีรื้อพลทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน

๓. **ทำพิธีหัวเมือง** หรือที่เรียกว่า การทำพิธีทั่วทุกหัวเมือง (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า คงเป็นการจัดระเบียบการทางทหารตามหัวเมือง เนื่องจากการทำสารบาญชีตามที่กล่าวมาแล้ว ขอนี้มีเค้าเงื่อนอยู่ในทำเนียบตำแหน่งกรมการหัวเมืองชั้นใน เดิมมีตำแหน่งสี่สดีเป็นพนักงานกรมพระสุรัสวดี อยู่ประจำทุกเมือง แต่ตำแหน่งขุนพล ขุนมหาดไทย มีแต่เมืองพระยานคร เมืองชั้นในหาไม่คงเป็นเพราะรื้อพลเมืองชั้นในจัดระเบียบเข้ากองทัพหลวงในราชธานี แต่เมืองพระยา มหานครนั้นจัดระเบียบเป็นกองทัพต่างหาก ตามลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ชั้นนี้จัดลงตำราให้รู้จำนวนพลและกระบวนทัพหัวเมืองไว้ในราชธานีอยู่เสมอ จึงเรียกว่า ทำพิธีทั่วทุกหัวเมือง)

ข้อ ๒ เครื่องหมายประจำตัวทหาร

เครื่องหมายประจำตัวทหาร เป็นการควบคุมบุคคลหรือกำหนดว่าบุคคลหรือประชาชนพลเมืองนั้น สังกัดอยู่กับผู้ใด กรมใด กองใด สามารถติดตามตัวได้ง่ายขึ้น เครื่องหมายประจำตัวทหารเปลี่ยนแปลงมาตามกาลเวลา ตามยุคตามสมัยและวิวัฒนาการมาตามลำดับ จนกระทั่งถึงปัจจุบันการให้เลขเครื่องหมายทหารได้พัฒนาตามลำดับดังนี้

๒.๑ การสักเลข

ประชาชนพลเมืองของไทยที่เรียกว่า “ไพร่พล” (คือรวมทั้งไพร่พลและไพร่หลวง) ในสมัยโบราณ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เลข” ไพร่สังกัดอยู่กรมใด กองใด เรียกว่า เลขของกรมนั้น กองนั้น เพื่อสะดวกในการที่จะควบคุมบังคับบัญชา การสักเลขนี้เริ่มลงมือสักเมื่อ ร.ศ. (พ.ศ.๒๑๕๓) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ตามพระราชกำหนด สักเลข กให้ไว้ ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ จ.ศ.๑๑๗๒ ปีมะเมีย นักษัตรโทศก ร.ศ. (พ.ศ.๒๑๕๓)

ในการสักเลขตามประเพณีโบราณ คือ การใช้เหล็กสักตัวอักษรและตัวเลข กลงไปที่ท้องแขนขวาหรือท้องแขนซ้าย เพื่อเป็นเครื่องหมาย หมวดหมู่ หมวดสังกัด เป็นแผนกต่าง ๆ กัน การกระทำเช่นนี้ถือกันว่าเป็นการกระทำเครื่องหมายไว้กับตัวทหารเป็นหลักฐานได้มั่นคงกว่าวิธีอื่น ทั้งนี้เพราะคนไทยในสมัยนั้นส่วนมากยังไม่ค่อยมีความรู้สึกรูมิใจในเกียรติยศของลูกผู้ชายที่ได้รับราชการทหารเป็นการสนองคุณชาติบ้านเมืองที่ตนได้อาศัยเป็นสุขอยู่ เมื่อถูกเข้าเป็นทหารมักจะมีการหลบหนี เปลี่ยนชื่อ ย้ายภูมิลำเนา หรือหาอุบายที่จะหลีกเลี่ยงด้วยประการต่าง ๆ บางคนไม่มี หลักฐานบ้านเรือน เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองสืบจับไม่ค่อยได้ เมื่อมีการเรียกระดมก็มักจะไม่ได้ตัว เพราะบัญชีสำมะโนครัวพลเมืองในสมัยนั้นยังไม่เรียบร้อยทั่วไปทุกมณฑล บางทีไปได้ตัวในเมืองอื่นหรือมณฑลอื่น ก็เป็นการยากที่จะสอบสวนว่าผู้นั้นเป็นทหารหรือไม่ บางคนที่ต้องได้รับโทษในทีใด ๆ ถ้าตัวผู้นั้นไม่ได้บอกว่าเป็นทหารก็ทราบไม่ได้ ทางราชการเห็นความยุ่งยากและความจำเป็นต่าง ๆ เหล่านี้ จึงได้ให้มีการสักเลข คนที่เป็นทหารกองเกินและทหารกองประจำการไว้ทุกคน เพื่อเป็นเครื่องหมาย ติดตัวไว้

การสักเลข เมื่อบุตรอายุ ๑๖ ปี มีสังกัดก็สักเลข กเข้าเวรรับราชการทหารไปจนอายุ ๓๐ ปี การสักเลขสังกัด และมีเลข กต่อท้ายอักษรย่อขึ้นบอกกำกับจำนวนคนในหมวดหมู่ หรือกรม นั้น ๆ เช่น “ท.บ.ข.๑๕” หมายถึงเลขทองปลายขวา สังกัดฝ่ายพระราชวังบวร คนที่ ๑๕ , “ม.ข.๕” หมายถึง คนแขนขวา สมัตร คนที่ ๕ ดังนี้ เป็นต้น

การสักเลขแต่โบราณถือเป็นธรรมเนียมว่า ถ้าเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดิน ก็มีพระบรมราชโองการให้มีการสำรวจไพร่พลต่าง ๆ และมีการสักเลขกันใหม่อีก บางคนมีอายุยืนนานถึง ๒ หรือ ๓ รัชกาล จะเห็นมีรอยสักถึง ๒ หรือ ๓ แห่ง การสักเลขตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ทางราชการให้สักแต่เฉพาะพวกไพร่ที่มีหน้าที่รับราชการทหาร ไพร่หลวงที่มารับราชการเข้าเวรนี้ ทางราชการได้ออกใบสำคัญเรียกว่า “ตราภูมิคุ้มห้าม” ให้ไว้เพื่อยกเว้นไม่ต้องเสียค่าสมพันธกร และอากรบางอย่างตามที่ทางราชการจะกำหนด โดยเสียค่าตราภูมิคุ้มห้ามคนละ ๕ สลึงเพียง ส่วนขุนหมื่น กรมการ กำนัน พัน นายบ้าน ขาวดำนที่มีตำแหน่งได้รับหรือไม่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปี ไม่ต้องสัก โดยให้ได้พระราชทาน “ตัวคุ้มสัก” ไว้เป็นสำคัญ แต่ขุนหมื่น กรมการ ฯลฯ เสียค่าธรรมเนียมตัวคุ้มสักคนละ ๑๐ - ๑๑ สลึง

ร.ศ.๑๐๗ (พ.ศ.๒๔๓๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดอายุคนเข้ารับราชการทหารเสียใหม่ คือ บุตรหม้อมีอายุ ๑๖ ปี ให้มีบัญชีรายชื่อไว้ในกรมทหาร เมื่ออายุครบ ๑๘ ปี สักเลขเข้ารับราชการทหารจนอายุครบ ๒๑ ปี ปล่อยให้กลับภูมิลำเนาเพื่อไปอุปสมบทตามประเพณี ๑ ปี จะอุปสมบทหรือไม่ได้อุปสมบทก็ตาม เมื่อมีอายุ ๒๒ ปี ให้มารับราชการปีละ ๓ เดือน จนอายุครบ ๕๐ ปี จึงหักชรา ไม่ต้องเข้ารับราชการทหารอีก เว้นแต่ มีศึกสงคราม แต่บุตรหม้อทหารต้องเป็นทหารตามบิดาทั้งสิ้น เมื่ออายุ ๗๐ ปี ให้พ้นราชการทหารไป

ร.ศ.๑๑๖ (พ.ศ.๒๔๔๐) กรมยุทธนาธิการ ได้ตราข้อบังคับชำระคนขึ้น ความมุ่งหมายข้อใหญ่ก็เพื่อเป็นระเบียบแบบแผนสำหรับชำระไพร่พลและเลขสังกัดกรม กองต่าง ๆ เพื่อจำหน่ายและสักเลขบัญชีสมไว้ให้ถูกต้องเรียบร้อย จะได้ทราบจำนวนคนที่แน่นอน การสักเลขก็เปลี่ยนแปลงไปอีก เช่น ๑๑๖ เลขข้างบนขีด บอกปีที่สักประจำสภ ถ้าเปลี่ยนสภใหม่ต้องเปลี่ยนไปสภที่สักนั้น ท.บ. คือ

ท.บ.

ทหารบก เลขได้ ท .บ.คือ เลขจำนวนนับที่เรียงตามลำดับจำนวนทหาร ส่วนเครื่องหมายที่ทะเบียน ใช้ดังนี้ ท.บ./๑ ท.บ. คือ ทหารบก เลขที่ต่อท้าย ท.บ.คือเป็นเลขสักประจำแขนของทหาร เลขที่อยู่ได้

๑/๑

ท.บ.ลงมา คือจำนวนทหารทั่วไปในบัญชีกลาง เลขที่อยู่ได้เลขประจำแขนของทหารคือ เลขในบัญชีสำมะโนครัวสำหรับคู่กับกองทหารนั้น นอกจากนี้ที่ทะเบียนยังมีวิธีหมายอักษรย่อ เพื่อให้ทราบว่าทะเบียนเล่มนั้นเป็นทหารอะไรอีกด้วย เช่น ร .ร. หมายถึง ทะเบียนกรมทหารราบที่ (รักษาพระองค์), ร.น.ร. หมายถึง ทะเบียนนักเรียนนายร้อยทหารบก, ม.น.ร. หมายถึง ทะเบียนกองทหารมณฑลนครราชสีมา, ป.ท. หมายถึง ทะเบียน กรมพลัดทัพบก ดังนี้ เป็นต้น การสักเลขเป็นหน้าที่ของ กรมพระสุรัสวดี และข้อบังคับชำระคนฉบับนี้ได้กำหนดคนที่ไม่ต้องเข้ารับราชการประจำเป็นแต่ รับราชการทหารเป็นครั้งคราวที่จะเรียกระดม คือ ชราอายุ ๕๐ ปี หรือส่งบุตรสักเข้า รับราชการแทนตัวคนหนึ่ง และคนที่ปลดเป็นพ้นราชการทหารไม่มีหน้าที่รับราชการ คือ ชราอายุครบ ๖๕ ปี หรือชราอายุครบ ๖๐ ปี และได้ส่งบุตรสักเข้ารับราชการแทน ๒ คน หรือส่งบุตรสักเข้ารับราชการแทนตัว ๑ คน

๒.๒ การสักหมาย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมทหารเพิ่มเติมขึ้นอีกมาก จำนวนทหารที่อยู่ประจำการในกรมหนึ่ง ๆ ก็ทวีมากขึ้น แต่การเกณฑ์คนยังกระทำตามวิธีเก่าอยู่ เมื่อมีการเกณฑ์คนเข้าเป็นทหารมากขึ้น ความรู้สึกของคนในเรื่องกลัวจะถูกเกณฑ์เป็นทหาร อันเป็นทุนเดิมอยู่แล้วก็แพร่หลายมากขึ้น กรมทหารที่ได้ตั้งขึ้นแล้วจะหาคนมาเพิ่มเติมให้จำนวนประจำการเต็มอัตรา และคนที่รับราชการอยู่เดิมต้องจำหน่าย ตายบ้าง หนีราชการบ้าง พิการ และชราบ้าง ฯลฯ จำนวนคนก็ลดลงเสมอ ทางที่จะได้คนมาเพิ่มเติมปกติก็มีแต่ได้ลูกหม้อของทหารเก่าและเกลี้ยกล่อมหาคนสมัคร แต่จำนวนคนที่ได้เพิ่มเติมมานี้ไม่เท่ากับจำนวนคนที่ต้องจำหน่าย เมื่อทหารกรมใดหมดไปก็ต้องยกเลขกรมอื่นซึ่งมีทะเบียนอยู่ที่กรมพระสุรัสวดี

มาสมทบ กรมนี้ก็จะสูญจากทะเบียน และเงินค่าราชการที่เคยได้ บางคราวได้คนมาเพิ่มมากขึ้นแล้ว แต่ภายหลังก็ลดลงอีก จึงรู้สึกกันมาช้านานว่าจำเป็นต้องแก้ไขวิธีการเกณฑ์คนเป็นทหาร แต่ก็จัดไปไม่สำเร็จ พอสมเด็จพระปิยะเชอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชได้ทรงเป็นผู้บัญชาการทหาร ก็ทรงตั้งต้นคิดอ่านแก้ไขวิธีการเกณฑ์ทหาร อันเป็นปัญหาใหญ่และยากที่สุดของกรมทหารในสมัยนั้น อาศัยพระปรีชาสามารถและอุตสาหะอย่างแรงกล้าของพระองค์ จึงสามารถฝ่าฟันอุปสรรคทั้งหมดไปได้ด้วยดี ได้ทรงเร่งรัดให้ฝ่ายพลเรือนทำบัญชีสำมะโนครัวทหาร และได้ทรงตั้งข้อบังคับเกี่ยวกับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร .ศ.๑๒๒ ขึ้นใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน ร .ศ.๑๒๒ (พ.ศ.๒๔๔๕) จัดการทดลองที่มณฑลนครราชสีมาเป็นมณฑลแรก ก่อน ต่อมาจึงได้ใช้บังคับมณฑลอื่น ๆ อีก ๓ มณฑล คือ มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก มณฑลราชบุรี รวมเป็น ๔ มณฑลด้วยกัน แต่นั้นมาการสักเลขตามประเพณีเดิมก็ยกเลิกไป เรียกกันใหม่ว่า “**สักหมาย**” ความประสงค์ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับการสักเลข แต่ต่างกับวิธีสักเลขอยู่ที่ว่า เมื่อคนใดได้สักเลขไว้แล้ว ถึงจะเปลี่ยนรัชกาลใหม่ก็ไม่ต้องสักอีก และกำหนดอายุฟัน ๔๐ ปีไปแล้ว ไม่ต้องเข้ารับราชการทหาร

เมื่อได้ประกาศใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร .ศ.๑๒๒ ในมณฑลนครราชสีมา มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก และมณฑลราชบุรี แล้ว ปรากฏว่าได้ผลดีเป็นที่เรียบร้อย และเห็นว่าสามารถจัดการเกณฑ์ทหารในมณฑลอื่น ๆ ทำนองเดียวกันนี้ได้ต่อไปอีก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารขึ้น เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ปีมะเส็ง ร .ศ.๑๒๔ (พ.ศ.๒๔๔๘) และได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติตามมณฑลต่าง ๆ โดยลำดับดังนี้

๑. มณฑลนครราชสีมา, นครสวรรค์, พิษณุโลก, ราชบุรี ๔ มณฑลนี้ได้จัดการเกณฑ์ทหารตามข้อบังคับมาแล้ว จึงให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ต่อไปตั้งแต่วันประกาศใช้

๒. จังหวัดชลบุรี ใช้เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ร.ศ.๑๒๔(พ.ศ.๒๔๔๘)

๓. มณฑลกรุงเก่า, นครไชยศรี ใช้เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ.๑๒๕

(พ.ศ.๒๔๔๙)

๔. มณฑลปราจีนบุรี ใช้เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ.๑๒๖ (พ.ศ.๒๔๕๐)

๕. มณฑลกรุงเทพฯ ใช้เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ.๑๒๗(พ.ศ.๒๔๕๑)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ร .ศ.๑๒๙ (พ.ศ.๒๔๕๓) และในรัชสมัยต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร .ศ.๑๒๔ ต่อไปนี้

๖. มณฑลพายัพ, อุดรธานี, อุบลราชธานี, ร้อยเอ็ด รวม ๔ มณฑล ให้เกณฑ์คนตาม
ข้อบังคับการเรียกคนเข้าเป็นตำรวจภูธร ร.ศ.๑๒๖ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ.๑๓๐(พ.ศ.๒๔๕๔) และให้เรียก
คนเข้าเป็นทหาร ตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน
พ.ศ.๒๔๕๓

๗. มณฑลนครศรีธรรมราช, ปัตตานี, สุราษฎร์ธานี, ภูเก็ต และเพชรบูรณ์ ซึ่ง
ได้จัดเกณฑ์คนเป็นตำรวจภูธรอยู่ก่อนแล้ว

เป็นอันว่าพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.๑๒๔ (พ.ศ.๒๔๔๘) ได้
ประกาศใช้ทั่วราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ รวมเป็นเวลา ๑๑ ปี และใน พ.ศ. ๒๔๕๕ นี้ ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำที่เรียกว่า “ เมือง “ แห่งลักษณะปกครองท้องที่เป็น “จังหวัด”

วิธีสักหมาย ผู้ที่เข้ารับราชการทหารกองประจำการ เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารนำตัวผู้นั้นขึ้น
ทะเบียนและสักที่ท้องแขนขวาท่อนล่าง ถ้าท้องแขนขวาท่อนล่างไม่มีที่สัก ก็ให้สักที่ท้องแขนซ้ายท่อนล่าง
ถ้าไม่มีที่สักก็ให้สักที่แขนขวาท่อนบนและแขนซ้ายท่อนบนระหว่างข้อศอก กับต้นแขนตามลำดับ ถ้าไม่มีที่
สักเพราะสักลายต่าง ๆ เต็มทั้ง ๒ แขน ก็ไม่ต้องสัก แต่ให้บันทึกทะเบียนได้เลขสักหมายว่า “ไม่ได้สักเพราะ
มีลายสักเดิมไม่มีที่สักว่าง”

สำหรับทหารบก เอากองพลเป็นหลัก คือ

๑. กองพลที่ ๑ มณฑลกรุงเทพฯ ได้แก่ เมืองกรุงเทพฯ , ปทุมธานี, นนทบุรี, รัษฎะบุรี และ
มีนบุรี

๒. กองพลที่ ๒ มณฑลนครไชยศรี ได้แก่ เมืองนครไชยศรี และสุพรรณบุรี

๓. กองพลที่ ๓ มณฑลกรุงเก่า ได้แก่ เมืองกรุงเก่า, อ่างทอง, สิงห์บุรี, ลพบุรี และสระบุรี

๔. กองพลที่ ๔ มณฑลราชบุรี ได้แก่ เมืองราชบุรี, เพ็ชรบุรี, กาญจนบุรีและปราณบุรี

๕. กองพลที่ ๕ มณฑลนครราชสีมา ได้แก่ เมืองนครราชสีมา, ไชยภูมิและบุรีรัมย์

๖. กองพลที่ ๖ มณฑลนครสวรรค์ ได้แก่ เมืองนครสวรรค์, ไชยนาท, ตาก, อุทัยธานี และ
กำแพงเพชร

๗. กองพลที่ ๗ มณฑลพิษณุโลก ได้แก่ เมืองพิษณุโลก, อุดรดิฐ, พิจิตรและ
สุโขทัย, เพ็ชรบูรณ์, หล่มสัก

๘. กองพลที่ ๘ มณฑลพายัพ ได้แก่ เมืองเชียงใหม่, ลำปาง, ลำพูน, น่านและแพร่

๙. กองพลที่ ๙ มณฑลปราจีนบุรี ได้แก่ เมืองปราจีนบุรี, นครนายก และฉะเชิงเทรา

๑๐. กองพลที่ ๑๐ มณฑลอิสาน ได้แก่ เมืองอุบล, ขุขันธ์, ร้อยเอ็ด และ สุรินทร์
โพธิ์ชัย

สำหรับทหารเรือ ถือเอาโรงเรียนพลทหารเรือเป็นหลัก คือ

๑. โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๑ เมืองสมุทรสงคราม
๒. โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๒ เมืองสมุทรสาคร
๓. โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๓ เมืองนครเขื่อนขันธ์ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นพระประแดง)
๔. โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๔ เมืองสมุทรปราการ
๕. โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๕ เมืองชลบุรี
๖. โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๖ เมืองระนอง
๗. โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๗ เมืองจันทบุรี

สำหรับตำราจกฐนและพลตระเวน ถือหลักกองพลทหารบกหรือโรงเรียนพลทหารเรือ แล้วแต่กรณี แต่เพิ่มอักษร ต. หรือ พ. ต่อท้ายเลขกองพลหรือโรงเรียนพลทหารเรือ

แบบสัทธิหมาย ที่สักคนเข้ารับราชการทหารกองประจำการ คนกองเกินอัตรา และสำหรับเขียนลงในทะเบียนมีลักษณะเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นบนเป็นศักราชรัตนโกสินทรศก (ร.ศ.) ซึ่งเข้ารับราชการกองประจำการ และต้องเปลี่ยนเป็นจำนวนเลขศักราชตามปี ปีที่เข้ารับราชการกองประจำการในปี พ .ศ. ๒๔๕๖ (ร.ศ.๑๑๒) เปลี่ยนเป็นใช้จำนวนเลขพุทธศักราชแทนรัตนโกสินทรศก ชั้นกลางเป็นอักษรย่อชื่อแผนกและเลขหมายกองพลหรือเลขหมายโรงเรียนพลทหารเรือที่ตั้งอยู่ในมณฑลนั้น แล้วแต่กรณี ชั้นล่างเป็นอักษรย่อชื่อจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนาของผู้นั้น และเลขจำนวนนับที่เข้ากองประจำการของเมือง ในปีนั้น

อักษรย่อชื่อแผนก ท.บ. หมายถึง แผนกทหารบก , ท.ร. หมายถึง ทหารเรือ

อักษรชื่อเมือง ดังนี้

ก. หมายถึงเมือง กรุงเทพ , กรุงเก่า , กาญจนบุรี , กำแพงเพชร , ขอนแก่น

ข. “-----” นครเขื่อนขันธ์ , ขุขันธ์

ค. “-----” หนองคาย (พ.ศ.๒๔๕๘ เปลี่ยนเป็น ห.)

จ. “-----” พิจิตร , จันทบุรี

ฉ. “-----” ฉะเชิงเทรา

ช. “-----” ไชยภูมิ , ไชยนาท , ชลบุรี

ด. “-----” อุดรดิษฐ์ , อุดรธานี

ต. “-----” ตาก

ท. “-----” สุโขทัย

ธ. “-----” รัษฎะบุรี

น. “-----” นนทบุรี , นครไชยศรี , นครราชสีมา , น่าน , นครนายก,

นครสวรรค์ , นครพนม

บ. “หมายถึงเมือง” อุบล , บุรีรัมย์ , เพ็ชรบูรณ์

- ป. "-----" ปทุมธานี , ปราณบุรี , ลำปาง , ปราจีนบุรี
 พ. "-----" เพ็ชรบุรี
 ม. "-----" มินบุรี , เชียงใหม่
 ร. "-----" สระบุรี , ราชบุรี , เชียงราย , ระยอง , สุรินทร์
 ล. "-----" ลพบุรี , พิษณุโลก , ลำพูน , เลย
 ส. "-----" สมุทรปราการ , สมุทรสาคร , สมุทรสงคราม , สุพรรณบุรี ,
 สิงห์บุรี , สกลนคร
 ศ. "-----" หล่มสักคี
 อ. "-----" อ่างทอง , อุทัยธานี , ร้อยเอ็ด

ตัวอย่างสั๊กหมาย

๑. ๑๒๒ เลข ๑๒๒ บนเส้นที่ขีด หมายถึง สั๊กราชรัตนโกสินทรศก๑๒๒ ที่เข้ารับ
 ท.บ.๕
 น.๑

ราชการกองประจำการ ท .บ. หมายถึง เข้ากองประจำการเป็นทหารบกในเขตพื้นที่ กองพลทหารบกที่ ๕
 (มณฑลนครราชสีมา) น. ๑ หมายถึง จังหวัดนครสวรรค์ คนที่ ๑ ที่ส่งเข้ากองประจำการ กองพล
 ทหารบกที่ ๕ ใน ร.ศ. ๑๒๒

๒. ๑๒๗ เลข ๑๒๗ บนเส้นที่ขีด หมายถึง ร.ศ. ๑๒๗ ที่เข้ารับราชการกองประจำการ
 ท.ร.๓
 ปี. ๑

ท.ร.๓ หมายถึง เข้ากองประจำการเป็นทหารเรือในเขตพื้นที่ โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๓ ข.๑ หมายถึง จังหวัด
 นครเขื่อนขันธ์ คนที่ ๑ ที่ส่งเข้ากองประจำการ โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๓ ใน ร.ศ. ๑๒๗

๓. ๑๒๒ หรือ ๑๒๗ ท.บ.๕ ต. หมายถึง เข้ากองประจำการเป็นตำรวจภูธรในเขตพื้นที่
 ท.บ.๕ต. ท.ร.๓.พ.
 น.๑

กองพลทหารบกที่ ๕ หรือ ท .ร. ๓ พ. หมายถึง เข้ากองประจำการเป็นพลตระเวนในเขตพื้นที่ โรงเรียน พล
 ทหารเรือที่ ๓ นอกนั้นเช่นเดียวกับทหารบกหรือทหารเรือ

๔. _____ หมายถึง คนกองเกินอัตรา จังหวัดนนทบุรี ในเขตพื้นที่ทหารบก
 ท.บ.๑
 น.

กองพลทหารบกที่ ๑ หรือ _____ หมายถึง คนกองเกินอัตรา จังหวัดสมุทรสงครามในเขตพื้นที่
 ท.ร.๑
 ส.

ทหารเรือ โรงเรียนพลทหารเรือที่ ๑ เมื่อถูกเข้ากองประจำการปีใดก็ได้เติมเลขศักราชที่บนเส้นขีด และเลข
 จำนวนต่อจากอักษรย่อชื่อเมืองไปตามลำดับ

๕. คนที่สักระหมายคนกองเกินอัตราเมืองที่เกณฑ์คนเป็นทหารบก

เช่น _____ ทหารเรือ ก็ต้องสักระหมายอักษร ร. (ทหารเรือ) ต่อท้ายเพิ่มขึ้นอีก

ท.ป.๑
น.

เป็น _____ หรือคนที่สักระหมายเป็นคนกองเกินอัตราเมืองที่เกณฑ์คนเป็นทหารเรือ

ท.ป.๑ ร.
น.

เช่น _____ แต่สักระหมายอักษร บ. (ทหารบก) ต่อท้ายเพิ่มขึ้นอีก เป็น _____ ดังนั้นเป็นต้น

ท.ป.๑
บ.

ท.ร.๑ บ
บ.

โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ.๒๔๖๐ ขึ้นใหม่ ซึ่งกำหนดอายุการลงบัญชีคนกองเกินอัตรา การเรียกเกณฑ์เข้ารับราชการทหารกองประจำการ การรับราชการในกองประจำการและกองหนุนชั้นต่าง ๆ ตลอดจนอายุพ้นราชการทหารตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และในหังการสักระหมายคนกองเกินอัตราตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๐ ส่วนทหารกองประจำการให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมสั่ง

เมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ.๒๔๖๐ แล้ว การเรียกเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหารได้ขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้นยิ่งกว่าเดิม มีการเรียกเกณฑ์คนมณฑลต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีกและการที่บุคคลจะเข้าเป็นทหารบก ทหารเรือ หรือตำรวจ ก็ไม่จำกัดว่าคนในท้องที่ใดจะต้องเข้ารับราชการในท้องที่นั้น คนที่อยู่ในท้องที่ซึ่งเรียกเกณฑ์คนเป็นทหารบกอาจจะเข้ารับ ราชการเป็นทหารเรือหรือในทางตรงกันข้ามก็ได้ นอกจากนี้ ยังมีการเรียกเกณฑ์คนเป็นทหารรักษาวังเพิ่มขึ้นอีกด้วย จึงจำเป็นที่จะต้องเพิ่มแบบสักระหมายขึ้นจากที่กำหนดไว้แต่เดิมนั้น แบบสักระหมายที่กำหนดขึ้นใหม่นี้สำหรับทหารบกก็คงถือหลักกองพลเป็นหลักในการสักระหมาย บางมณฑลที่ไม่ได้ตั้งกองพล เช่น มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี มณฑลภูเก็ต ไม่มีเลขหมายกองพลต่อท้ายอักษรย่อแผนกทหารบก ส่วนสักระหมายทหารเรือใช้อ่าวท่าเรือเป็นหลักแทนโรงเรียนพลทหารเรือ คือ อ่าวท่าเรือ ที่ ๑ จังหวัดสมุทรสงคราม , อ่าวท่าเรือที่ ๒ จังหวัดสมุทรสาคร , อ่าวท่าเรือที่ ๓ จังหวัดพระประแดง , อ่าวท่าเรือที่ ๔ จังหวัดสมุทรปราการ , อ่าวท่าเรือที่ ๕ จังหวัดชลบุรี , อ่าวท่าเรือที่ ๖ จังหวัดระยอง ส่วนคนในจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด ซึ่งเดิมให้เรียกเกณฑ์เป็นทหารเรือสักระหมาย “ท.ร. ๗ “ เปลี่ยนเป็นเรียกเกณฑ์เป็นทหารบกและสักระหมาย ท .บ. ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

แบบสักระหมายที่เพิ่มขึ้นจากเดิม มีดังนี้

๑. ได้เกณฑ์คนส่งทหารรักษาวังเพิ่มขึ้นอีก ๑ แผนก ให้เพิ่มคำว่า ว . ต่อท้ายเลข กองพลของทหารบกหรือเลขอ่าวท่าเรือของทหารเรือ นอกนั้นอย่างเดียวกับทหารบกหรือทหารเรือ เช่น

๒๔๖๐ หรือ ๒๔๖๐

ท.ป.๑ ว.
น. ๑

ท.ร.๑ ว.
ร. ๑

๒. ทหารบกซึ่งเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดที่เกณฑ์คนเป็นทหารเรือ เช่น
นักเรียนนายร้อย ให้ใช้อักษร ป. ต่อท้ายอักษรย่อแผนกทหารเรือและเลขอ่าวท่าเรือ เช่น

๒๔๖๐ ทหารบก
ท.ร.๑ ป.
ส.

๓. ทหารเรือซึ่งเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดที่เกณฑ์คนเป็นทหารบก เช่น
นักเรียนนายเรือ ให้ใช้อักษร ร. ต่อท้ายอักษรย่อแผนกทหารบกและเลขกองพลทหารบก เช่น

๒๔๖๐
ท.บ.๑ ร.
น.๑

๔. ได้เรียกเกณฑ์คนในมณฑลนครศรีธรรมราช , ปัตตานี , ภูเก็ต เพิ่มขึ้นซึ่งกำหนดให้เป็น
เขตพื้นที่ทหารบก แต่ไม่มีกองพลทหารบกไปตั้งอยู่ สักหมายในชั้นกลางจึงไม่มีเลขต่อท้ายคนที่เข้ากอง
ประจำการทหารบก ใช้คำย่อว่า ท.บ. ส่วนคนที่เข้ากองประจำการทหารรักษาวังใช้ ว. ดำรวจใช้ ต. ทหารเรือ
ใช้ ร. ต่อท้าย ตัวอย่าง คนจังหวัดนครศรีธรรมราช จะใช้สักหมายดังนี้

<u>แผนกทหารบก</u>	<u>แผนกทหารรักษาวัง</u>	<u>ตำรวจภูธร</u>	<u>ทหารเรือ</u>	<u>ทหารกองเกิน</u>
๒๔๖๐ ท.บ. น.๑	๒๔๖๐ ท.บ.ว. น.๑	๒๔๖๐ ท.บ.ต. น.๑	๒๔๖๐ ท.บ.ร. น.๑	ท.บ. น.

- มณฑลนครศรีธรรมราช ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช (น.) , สงขลา (ส.) , พัทลุง (พ.)
, สตูล (ต.) , สุราษฎร์ธานี (ธ.) , หลังสวน (ห.) และชุมพร (ช.)

- มณฑลปัตตานี ได้แก่ จังหวัดปัตตานี (ป.) , ยะลา (ย.) , นราธิวาส (ว.) และสายบุรี (บ.)

- มณฑลภูเก็ต ได้แก่ จังหวัดภูเก็ต (ภ.) , ระนอง (ระ) , ตะกั่วป่า (ตะ) , พังงา (ง.) ตรัง (ร.)
และกระบี่ (ก.)

๕. ได้เรียกเกณฑ์คนในมณฑลพายัพเพิ่มขึ้น ๑ จังหวัด คือ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ส.) และใน
มณฑลนครราชสีมา เพิ่มขึ้น ๒ จังหวัด คือ จังหวัดกาฬสินธุ์ (พ.) และจังหวัดมหาสารคาม (ค.)

สักหมายเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๒๒ เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ มีการเปลี่ยนแปลง
ดังต่อไปนี้

๑. จังหวัดพระนครเดิมรวมกับจังหวัดธนบุรี เรียกว่า “กรุงเทพฯ ฯ” ได้แยกและตั้งชื่อใหม่
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ คงใช้อักษร ก. เป็นอักษรหมายจังหวัดตามเดิมตลอดมา

๒. จังหวัดธนบุรีเดิมรวมกับจังหวัดพระนคร เรียกว่า “กรุงเทพฯ ฯ” ใช้อักษร ก. เป็นอักษร
หมายจังหวัด ได้แยกเป็นจังหวัดธนบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ แต่ยังคงใช้อักษร ก. ตามเดิม ได้เปลี่ยนอักษร
จังหวัดเป็น ธ. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

๓. คนจังหวัดพระนครและธนบุรีที่ส่งเป็นทหารเรือ ตั้งแต่ ร .ศ. ๑๒๘ (พ.ศ.๒๔๕๒) ถึง พ.ศ. ๒๔๖๕ ใช้เครื่องหมาย _____ ได้เปลี่ยนเป็น _____ และ _____
ท.ร.ก. ท.บ. ๑ ร. ท.บ.๑ ร.
ก. ก.

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

๔. จังหวัดนครเขื่อนขันธ์ได้เปลี่ยนชื่อเป็น จังหวัดพระประแดง เมื่อ พ .ศ.๒๔๕๘ คงใช้อักษร ข. เป็นอักษรหมายจังหวัดเช่นเดิม

๕. จังหวัดนครไชยศรี เปลี่ยนชื่อเป็น จังหวัดนครปฐม เมื่อ พ .ศ. ๒๔๕๘ คงใช้อักษร น . เป็นอักษรหมายจังหวัดเดิม

๖. จังหวัดกรุงเก่า เปลี่ยนชื่อเป็น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ .ศ. ๒๔๖๑ คงใช้อักษร ก. เป็นอักษรหมายจังหวัดตามเดิม

๗. จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดปทุมธานี ได้โอนจากมณฑลกรุงเทพฯ ไปขึ้นกับมณฑลอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เดิมสั๊กหมาย ท .บ. ๑ เปลี่ยนเป็น ท .บ. ๓ ตั้งแต่ พ .ศ. ๒๔๕๕ คนใน ๒ จังหวัดนี้ส่งเป็น ตำรวจภูธร และสั๊กหมาย ท .บ. ๓ ต. ตั้งแต่ พ .ศ. ๒๔๕๕ แต่คนซึ่งสังกัดไว้ก่อน พ .ศ. ๒๔๕๕ ให้ส่งเข้า เป็นตำรวจพระนครบาล สั๊กหมาย ท.บ. ๑ พ.

๘. คนจังหวัดนครสวรรค์ , ไชยนาท , อุทัยธานี , กำแพงเพชร , ดาก ที่สังกัดก่อน ร .ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) เป็นสั๊กหมาย ท.บ. ๑๐ ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) เป็นต้นมาสั๊กหมาย ท.บ.๖ ถ้าคนที่สั๊กหมายกองเกินอัตราไว้ เป็น ท .บ.๑๐ มาแต่เดิม ถ้าถูกเข้ากองประจำการปี ร .ศ. ๑๒๗ (พ.ศ.๒๔๕๑) หรือปีต่อ ๆ มา สั๊กหมายเป็น ท.บ. ๑๐ - ๖

๙. คนจังหวัดเพชรบูรณ์ , หล่มสักที่ สังกัดก่อน ร .ศ.๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) เป็นสั๊กหมาย ท.บ.๑๑ ตั้งแต่ ร .ศ. ๑๒๗ (พ.ศ.๒๔๕๑) เป็นต้นมาสั๊กหมาย ท.บ. ๗ ถ้าคนที่สั๊กหมายกองเกินอัตราไว้เป็น ท.บ. ๑๑ มาแต่เดิม ถ้าถูกเข้ากองประจำการในปี ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) สั๊กหมายเป็น ท.บ. ๑๑ - ๗

๑๐. จังหวัดร้อยเอ็ด , กาฬสินธุ์ , มหาสารคาม เดิมรวมกันเป็นมณฑลร้อยเอ็ด จังหวัด อุบลราชธานี , ขุขันธ์ , สุรินทร์ เดิมรวมกันเป็นมณฑลอุบลราชธานี ได้ยกมารวมกับมณฑลนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ และยังคงใช้สั๊กหมาย ท.บ. ๑๐ อยู่ตามเดิม

๑๑. มณฑลปราจีนบุรี เดิมจังหวัดกระบี่บุรีบุรี ใช้อักษร ก . เป็นอักษรหมายชื่อจังหวัด ยุบ รวมกับจังหวัดปราจีนบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

๑๒. จังหวัดหนองคาย เดิมรวมอยู่ในจังหวัดอุดรธานี สั๊กหมายอย่างเดียวกับคนจังหวัด อุดรธานี ได้ตั้งเป็นจังหวัดขึ้น เมื่อ มิ .ย. ๕๘ และใช้อักษร ห .เป็นอักษร หมายชื่อจังหวัด ตั้งแต่ พ .ศ.๒๔๕๘

๑๓. คนจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด เดิมกำหนดเกณฑ์คนเป็นทหารเรือ สักหมาย ท .ร. ๗ เปลี่ยนเป็นเกณฑ์คนเป็นทหารบก และสักหมาย ท.บ. ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

๑๔. จังหวัดสตูล เดิมขึ้นกับมณฑลภูเก็ต ได้ยกมารวมกับมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

๑๕. จังหวัดสุราษฎร์ธานี , หลังสวน และชุมพร เดิมรวมกันเป็นมณฑลสุราษฎร์ธานี ได้ยกมารวมกับมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

เลิกการสักหมายที่แขน

- พ.ศ.๒๔๖๐ เลิกการสักหมายคนกองเกินอัตราตามกฎหมาย
- พ.ศ. ๒๔๖๑ เลิกการสักหมายคนที่รับราชการกองประจำการ ในมณฑลนครราชสีมา กรุงเทพมหานคร ฯ และจันทบุรี
- พ.ศ.๒๔๖๒ เลิกการสักหมายคนที่รับราชการทหารกองประจำการ ในมณฑลนครไชยศรี และราชบุรี
- พ.ศ. ๒๔๖๓ เลิกการสักหมายคนที่รับราชการทหารกองประจำการ ในมณฑลอยุธยา พิษณุโลก และปราจีนบุรี
- พ.ศ. ๒๔๖๔ เลิกการสักหมายคนที่รับราชการทหารกองประจำการในมณฑลพายัพ
- พ.ศ. ๒๔๖๕ เลิกการสักหมายคนที่รับราชการทหารกองประจำการ ในมณฑลร้อยเอ็ด , นครสวรรค์ , อุตรธานี และอุบลราชธานี

ส่วนมณฑลนครศรีธรรมราชนั้น เทศาภิบาลมณฑลได้ชี้แจงเหตุผลขออย่าให้ต้อง สักหมายทั้งคนกองเกินอัตราและคนกองประจำการ ตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติไปพลางก่อน และเรื่องนี้ก็ตรงกับความรู้สึกกระทรวงกลาโหมอยู่ก่อนแล้ว จึงเป็นอันว่าไม่ต้องการสักหมาย

- พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๗๕ ขึ้นใหม่

๒.๓ เครื่องหมาย

เมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ .ศ.๒๔๗๕ แล้ว กระทรวงกลาโหมได้ออกแบบการสักหมายใหม่ เรียกว่า เครื่องหมายประจำตัวทหาร เพื่อให้สะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยเลิกใช้วิธีอาศัยกองทัพเป็นหลัก ใช้อักษรย่อชื่อจังหวัดเป็น ๒ ตัวเพื่อให้ชัดเจนขึ้น ไม่ซ้ำกัน ให้ใช้ตั้งแต่ พ .ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้นมา เครื่องหมายประจำตัวทหารที่ลงในทะเบียนกองประจำการนั้น มีดังนี้

๒.๓.๑ ให้เขียนอักษรย่อเครื่องหมายแผนก แล้วเขียน พ .ศ. ต่อท้ายไว้บรรทัดบน แล้วเขียนอักษรย่อหมายจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนา กับเขียนเลขจำนวนคนที่เข้ารับราชการในจังหวัดนั้นไว้บรรทัดล่าง เช่น ท .บ.๒๔๗๖ , ท.ร.๒๔๗๖ , ท.ว.๒๔๗๖ , ต.ร.๒๔๗๖

น.ว.๑ ร.ย.๑ น.ป.๑ พ.น.๑

๒.๓.๒ อักษรย่อหมายแผนกต่าง ๆ คือ

ท.บ. หมายความว่า ทหารบก
ท.ร. “ ----- “ ทหารเรือ
ท.ว. “ ----- “ ทหารรักษาวิง
ต.ร. “ ----- “ ตำรวจ

๒.๓.๓ อักษรย่อหมายจังหวัดต่าง ๆ เช่นเดียวกับปัจจุบัน นอกจากจังหวัด

ต่อไปนี้

พ.น. หมายความว่า จังหวัดพระนคร
ธ.น. “ ----- “ “ ธนบุรี
อ.ธ. “ ----- “ “ อุทัยธานี
พ.ณ. “ ----- “ “ เพ็ชรบูรณ์
ส.ว. “ ----- “ “ สวรรคโลก
ช.ภ. “ ----- “ “ ชัยภูมิ
ข.ข. “ ----- “ “ ขุขันธ์
ส.ก. “ ----- “ “ สกลนคร
ส.น. “ ----- “ “ สุราษฎร์ธานี

พ.ศ.๒๔๘๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหิดล รัชกาลที่ ๘ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติรับราชการทหาร พ.ศ.๒๔๘๕ ขึ้นใหม่ กระทรวงกลาโหมได้เปลี่ยนแปลงเครื่องหมายประจำตัวทหารและตำรวจขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๐ ให้เริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๑ มีการเปลี่ยนแปลงอักษรย่อหมายแผนกและจังหวัด ดังนี้

- อักษรย่อหมายแผนกทหารรักษาวิงยกเลิกไป มีแผนกทหารอากาศแทน ใช้อักษรย่อว่า ท.อ. ส่วนแผนกทหารบก, ทหารเรือและตำรวจ คงใช้อักษรย่อตามเดิม
- อักษรย่อชื่อจังหวัดที่เปลี่ยนแปลง คือ

อ.น. หมายความว่า จังหวัด อุทัยธานี (เดิมใช้ อ.ธ.)
พ.ช. “-----“ “ เพ็ชรบูรณ์ (เดิมใช้ พ.ณ.)
ส.ท. “-----“ “ สุโขทัย (ตั้งใหม่)
ช.ย. “-----“ “ ชัยภูมิ (เดิมใช้ ช.ภ.)
ศ.ก. “-----“ “ ศรีสะเกษ (ตั้งใหม่)

พ.ศ.๒๔๕๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบันได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติรับราชการทหาร พ.ศ.๒๔๕๗ ขึ้นใหม่ กระทรวงกลาโหมได้เปลี่ยนอักษรย่อชื่อจังหวัดต่าง ๆ บางจังหวัดเปลี่ยนไปจากเดิม คือ

- ก.ท. หมายความว่า จังหวัด พระนคร (เดิมใช้ พ.น.)
- ส.น. “-----” “ สกนนคร (เดิมใช้ ส.ก.)
- ส.ญ. “-----” “ สุราษฎร์ธานี (เดิมใช้ ส.น.)

พ.ศ.๒๕๑๔ คณะปฏิวัติได้ออกประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๔ ลง ๒๕ ธ .ค.๑๔ ให้ยุบจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี รวมเป็นจังหวัดเดียว เรียกว่า “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” กระทรวงกลาโหมจึงได้ออกคำสั่งกระทรวงกลาโหม (เฉพาะ) ที่ ๒๑/๒๕ ลง ๑๐ มี .ค.๑๕ ให้ยกเลิกอักษรย่อจังหวัด พระนคร และธนบุรี โดยใช้อักษรย่อ คือ

- ก.ท. หมายความว่า นครหลวงกรุงเทพธนบุรี
- ข.ส. “-----” จังหวัดยโสธร

พ.ศ.๒๕๑๖ คณะปฏิวัติได้ออกประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๓๕ ลง ๒๕ เม .ย. ๑๖ ให้เปลี่ยนชื่อ “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” เป็น “กรุงเทพมหานคร” กระทรวงกลาโหมจึงได้ออกคำสั่งกระทรวงกลาโหม (เฉพาะ) ที่ ๕๖/๑๖ ลง ๒๕ เม .ย.๑๖ ให้ยกเลิกอักษรย่อ ความว่า “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี เขียนว่า ก .ท.” เป็น “ กรุงเทพมหานคร เขียนว่า ก.ท.”

ปัจจุบันนี้ได้มีการแบ่งพื้นที่การปกครองตั้งจังหวัดเป็น ๗๖ จังหวัด จึงได้มีการออกบันทึกข้อตกลงระหว่างกระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทยอันเป็นระเบียบเกี่ยวกับพระราชบัญญัติ รับราชการทหาร พ.ศ.๒๔๕๗ ดังนี้

๒.๔ เครื่องหมายประจำตัวทหารหรือตำรวจซึ่งต้องลงในทะเบียนกองประจำการ ให้ใช้ดังนี้

(๑) ให้ลงอักษรย่อแผนกแล้วลงเลขพุทธศักราชต่อท้ายไว้บรรทัดบนและลงอักษรย่อชื่อจังหวัดที่เป็นภูมิลำเนาทหาร กับลงเลขประจำตัวบุคคลที่เข้ารับราชการกองประจำการในจังหวัดนั้นไว้บรรทัดล่าง

(๒) อักษรย่อแผนก คือ

ทหารบก	เขียนว่า ท.บ.
ทหารเรือ	เขียนว่า ท.ร.
ทหารอากาศ	เขียนว่า ท.อ.

คำรวม

เขียนว่า ต.ร.

(๓) อักษรย่อชื่อจังหวัด คือ

กระบี่	เขียนว่า ก.บ.	๐๑
กาญจนบุรี	เขียนว่า ก.จ.	๐๒
กาฬสินธุ์	เขียนว่า ก.ส.	๐๓
กำแพงเพชร	เขียนว่า ก.พ.	๐๔
กรุงเทพมหานคร	เขียนว่า ก.ท.	๓๓
ขอนแก่น	เขียนว่า ข.ก.	๐๕
จันทบุรี	เขียนว่า จ.บ.	๐๖
ฉะเชิงเทรา	เขียนว่า ฉ.ช.	๐๗
ชลบุรี	เขียนว่า ช.บ.	๐๘
ชัยนาท	เขียนว่า ช.น.	๐๙
ชัยภูมิ	เขียนว่า ช.ย.	๑๐
ชุมพร	เขียนว่า ช.พ.	๑๑
เชียงราย	เขียนว่า ช.ร.	๑๒
เชียงใหม่	เขียนว่า ช.ม.	๑๓
ตรัง	เขียนว่า ต.ง.	๑๔
ตราด	เขียนว่า ต.ร.	๑๕
ตาก	เขียนว่า ต.ก.	๑๖
*ธนบุรี	เขียนว่า ธ.บ.	๑๗
นครนายก	เขียนว่า น.ย.	๑๘
นครปฐม	เขียนว่า น.ฐ.	๑๙
นครพนม	เขียนว่า น.พ.	๒๐
นครราชสีมา	เขียนว่า น.ม.	๒๑
นครศรีธรรมราช	เขียนว่า น.ศ.	๒๒
นครสวรรค์	เขียนว่า น.ว.	๒๓
นนทบุรี	เขียนว่า น.บ.	๒๔

นราธิวาส	เขียนว่า น.ธ.	๒๕
น่าน	เขียนว่า น.น.	๒๖
หนองคาย	เขียนว่า น.ค.	๒๗
*หนองบัวลำภู	เขียนว่า น.ภ.	๓๖
บุรีรัมย์	เขียนว่า บ.ร.	๒๘

- ๑๖ -

ปทุมธานี	เขียนว่า ป.ท.	๒๙
ประจวบคีรีขันธ์	เขียนว่า ป.ข.	๓๐
ปราจีนบุรี	เขียนว่า ป.จ.	๓๑
ปัตตานี	เขียนว่า ป.น.	๓๒
พระนครศรีอยุธยา	เขียนว่า อ.ย.	๓๔
พังงา	เขียนว่า พ.ง.	๓๕
พัทลุง	เขียนว่า พ.ท.	๓๖
พิจิตร	เขียนว่า พ.จ.	๓๗
พิษณุโลก	เขียนว่า พ.ล.	๓๘
เพชรบุรี	เขียนว่า พ.บ.	๓๙
เพชรบูรณ์	เขียนว่า พ.ช.	๔๐
แพร่	เขียนว่า พ.ร.	๔๑
พะเยา	เขียนว่า พ.ย.	๓๓
ภูเก็ต	เขียนว่า ภ.ก.	๔๒
มหาสารคาม	เขียนว่า ม.ค.	๔๓
มุกดาหาร	เขียนว่า ม.ห.	๓๔
แม่ฮ่องสอน	เขียนว่า ม.ส.	๔๔
ยะลา	เขียนว่า ย.ล.	๔๕
ยโสธร	เขียนว่า ย.ส.	๓๒
ร้อยเอ็ด	เขียนว่า ร.อ.	๔๖
ระนอง	เขียนว่า ร.น.	๔๗
ระยอง	เขียนว่า ร.ย.	๔๘
ราชบุรี	เขียนว่า ร.บ.	๔๙
ลพบุรี	เขียนว่า ล.บ.	๕๐

ลำปาง	เขียนว่า ล.ป.	๕๑
ลำพูน	เขียนว่า ล.พ.	๕๒
เลย	เขียนว่า ล.ย.	๕๓
ศรีสะเกษ	เขียนว่า ศ.ก.	๕๔
สกลนคร	เขียนว่า ส.น.	๕๕
สงขลา	เขียนว่า ส.ข.	๕๖
สตูล	เขียนว่า ส.ต.	๕๗

- ๑๗ -

สมุทรปราการ	เขียนว่า ส.ป.	๕๘
สมุทรสงคราม	เขียนว่า ส.ส.	๕๙
สมุทรสาคร	เขียนว่า ส.ค.	๖๐
สระบุรี	เขียนว่า ส.บ.	๖๑
สระแก้ว	เขียนว่า ส.ก.	๗๕*
สิงห์บุรี	เขียนว่า ส.ห.	๖๒
สุโขทัย	เขียนว่า ส.ท.	๖๓
สุพรรณบุรี	เขียนว่า ส.พ.	๖๔
สุราษฎร์ธานี	เขียนว่า ส.ฎ.	๖๕
สุรินทร์	เขียนว่า ส.ร.	๖๖
อ่างทอง	เขียนว่า อ.ท.	๖๗
อุตรธานี	เขียนว่า อ.ต.	๖๘
อุตรดิตถ์	เขียนว่า อ.ต.	๖๙
อุทัยธานี	เขียนว่า อ.น.	๗๐
อุบลราชธานี	เขียนว่า อ.บ.	๗๑
อำนาจเจริญ	เขียนว่า อ.จ.	๗๗*

รายชื่อจังหวัดและการเขียนย่อชื่อจังหวัดตามบันทึกข้อตกลง ฯ มิได้กำหนดหมายเลขจังหวัดไว้ ซึ่งเป็นหมายเลขในหมายเลขประจำตัวทหาร จึงได้นำมาเพิ่มเติมไว้ให้สมบูรณ์ เพื่อประโยชน์ของผู้เข้ารับการศึกษา

หมายเลข หมายถึง หมายเลขแทนจังหวัดหรืออำเภอที่เคยเป็นจังหวัดที่ขึ้นทะเบียนกองประจำการ (ธนบุรี = ธ.บ. ปัจจุบันใช้ ก.ท.) หมายเลขแทนจังหวัดปัจจุบันมี ๗๗ หมายเลข ซึ่งจะปรากฏเป็นเลขตัวที่ ๔ และ ๕ ของหมายเลขประจำตัวทหาร (หมายเลข ๑๐ ตัว) แต่จำนวนจังหวัดในปัจจุบันมี

เพียง ๗๖ จังหวัดเท่านั้น (จำนวนจังหวัดในส่วนของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย จำนวน ๗๕ จังหวัด และกรุงเทพมหานครอีก ๑ จังหวัด)

* สำหรับจังหวัดชลบุรี ได้ยุบรวมเป็น กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันจึงไม่มีการต่อหมายเลข ๑๗ แล้ว